

J. ter Borg
Nieuwemeerdijk 253
1171 NP Badhoevedorp
Foto's van de auteur

Reptielen en amfibieën in PORTUGAL

Van 29 juni t/m 13 juli 2002 hield ik samen met mijn gezin een niet speciaal herpetologisch bedoelde vakantie in Portugal. Toch had deze streek wel mijn interesse, omdat ik nog nooit op het Iberisch schiereiland was geweest en ik met name nieuwsgierig was naar de daar voorkomende hagedissen. We waren via een kennis van mijn echtgenote aan een adres gekomen van Nederlanders (Jan en Io), met een geitenboerderij in Midden-Portugal en die een bescheiden accommodatie ter beschikking hadden in de vorm van een klein traditioneel gebouwd natuurstenen huisje en een plek om een tentje neer te zetten. Verder hadden we volop stromend water ter beschikking en een gasfles voor het koken. Deze plek, Vale de Asna, lag in een bergachtige en vrij dunbevolkte streek. Dit waren eigenlijk de enige concessies die we aan luxe moesten doen. We reisden namelijk per vliegtuig naar Porto en haalden daar een ruime auto op om ons door het land te kunnen verplaatsen. We zijn op verscheidene plekken in de regio geweest, op sommige meerdere keren. Deze zullen hier stuk voor stuk behandeld worden.

Het is nuttig enige literatuur ter beschikking te hebben over de herpetofauna van de streek. De volgende literatuur stond mij in eerste instantie ter beschikking. Een zeer belangrijk boek was een Duitstalige verspreidingsgids "Die Amphibien und Reptilien Portugals, Madeiras und der Azoren" van MALKMUS (1995), met zeer duidelijke kaarten over het voorkomen van de dieren. Veel van de gegevens over de verspreiding

van de dieren die in dit artikel worden genoemd zijn op dit boek gebaseerd. Verder voor de soortherkenning van amfibieën was de Nederlandstalige "Amfibieëngids van Europa" (NÖLLERT & NÖLLERT, 2001), een vertaling van de Duitstalige gids uit 1992, onmisbaar. Dit boek is voorzien van duidelijke kleurenfoto's. Tenslotte was voor de reptielen nodig de Nederlandstalige "Elseviers Reptielen- en Amfibieëngids" (ARNOLD ET AL, 1978), een vertaling van de Engelstalige gids. Dit boek is geïllustreerd met zeer fraaie tekeningen. Helaas is het al zeer gedateerd en schiet het met name op het Iberische Schiereiland bij de benoeming van de soorten tekort. Vandaar dat een iets recenter werk (BARBADILLO ESCRIVA, 1987), helaas Spaanstalig, nog enige hulp moest bieden. Dit betreft ook een gids met foto's.

Al deze boeken lopen dus één of meerdere passen achter op de huidige stand van zaken wat betreft de naamgeving. De ontwikkelingen staan de laatste tijd niet stil en enkele van de namen zullen alweer achterhaald zijn. Ik heb grotendeels de naamgeving en verspreidingsgegevens aangehouden van het meest recente hierboven genoemde werk (MALKMUS, 1995), hoewel ook enkele andere namen zullen worden vermeld die kennelijk meer ingang beginnen te krijgen.

Zo blijken er in de tussentijd van enkele van de oudere hierboven genoemde boeken nieuwe uitgaven te zijn gedrukt (ARNOLD & OVENDEN 2002, BARBADILLO 1999) en enkele relevante artikelen te zijn verschenen (MALKMUS 2002, SÁ-SOUSA & HARRIS 2002, HARRIS ET AL 2002).

◆ *Psammodromus algirus*, Vale de Asna

Vale de Asna

Dit was waar ons huisje zich bevond. Dit gebied ligt in de bergketen Serra do Açor, hemelsbreed zo'n 35 km ten oosten van Coimbra, ongeveer een half uur rijden van Arganil (Beira Littoral). Deze plek was bereikbaar via een onverharde weg. Wij zaten 100 meter lager op de helling, op een hoogte van ongeveer 800 meter. Het betrof een naar het zuiden gerichte helling met terrassen gevormd met behulp van stapelmuurtjes. Het had een half open begroeiing met o.a. olijfbompjes. Hier en daar was een stroompje, als overloop van de waterbassins die onze watervoorziening regelden. Uiteraard verbleven we hier tenminste een deel van elke dag en veel van de waarnemingen zijn dus diverse tot vele keren gedaan.

Wij kwamen de eerste dag aan het begin van de avond aan en wat vrij snel opviel was het roepen van Vroedmeesterpadden, in dit geval zou dit *Alytes obstetricans boscai* betreffen. Ik heb de dieren echter nooit kunnen vinden. Omdat de Iberische Vroedmeesterpad, *Alytes cisternasii* een sterk vergelijkbare roep heeft, zou het ook nog dit dier kunnen zijn, maar volgens MALKMUS (1995) zouden die niet in dit gebied voorkomen maar verder naar het oosten. De Vroedmeesterpad komt in Portugal meestal tussen de 300 en 1000 m hoogte voor, hoewel hij ook bekend is van de Serra da Estrela, op een hoogte van 1960 m.

Podarcis hispanica type 1, Vale de Asna

Grofweg komen ze in de noordwestelijke helft van het land voor, de Iberische Vroedmeesterpad daarentegen in de zuidoostelijke helft. De Vroedmeesterpad is bekend van deze streek.

In het huisje werden we meteen verrast door een Muurgekko (*Tarentola mauritanica*). Dit is een plompe afgeplatte gekko met hechtlamellen onder de tenen, grijsbruin met een door de knobbeltjes op de rug wat stekelig uiterlijk. In de loop der dagen zouden we ze nog vele malen zien. 's Avonds en 's nachts hoorde je ze zich vaak kwetterend langs de muren en het dak verplaatsen. In het huisje woonden een mannetje en een vrouwtje en er werd ook een keer een juveniel gevonden. Ook in de met holle keramische stenen aangebouwde badruimte bevond zich een exemplaar en één keer werd op de stapelmuurtjes een exemplaar zonder staart gezien. De Muurgekko komt van de zeespiegel tot 800 m hoogte voor en bevindt zich hier dus op zijn hoogste punt van voorkomen. De dieren komen grofweg in de zuidoostelijke helft van het land voor, maar in een beperkt aantal geïsoleerde gebieden, o.a. de Algarve en rond Lissabon. Er zijn wat oudere waarnemingen uit het gebied rond Coimbra, deze plek stond als zodanig nog niet op de kaart, maar de dieren horen waarschijnlijk bij deze populatie.

De ochtend van de tweede dag, toen wij in het zonnetje aan het ontbijten waren, zagen we een halfwas hagedis lopen, waarschijnlijk betrof dit *Podarcis hispanica*, de Spaanse Muurhagedis. Dit dier is moeilijk te onderscheiden van de Iberische Muurhagedis, *Podarcis bocagei*, en MALKMUS (1995) behandeld ze dan ook als één groep. Beide zijn zeer variabel van kleur, in het algemeen is *P. bocagei* wat forser en minder afgeplat dan *P. hispanica*, mannetjes van *P. bocagei* zijn vaak wat groen op de rug, mannetjes van *P. hispanica* grijsbruin. De vrouwtjes lijken erg op elkaar. (ARNOLD et al, 1978, BARBADILLO ESCRIVA, 1987). MALKMUS (1995) spreekt zich niet duidelijk uit over de verschillen. Volgens hem zou *P. hispanica* in heel Portugal voorkomen en *P. bocagei* ten noorden van de Rio Tejo (de noordwestelijke helft). Bij *P. hispanica* wordt de ondersoort *P. h. vaucheri* onderscheiden (Zuid-Portugal), bij *P. bocagei* de ondersoorten *P. b. carbonelli* (Serra da Estrela) en *P. b. berlengensis* (Ilha Berlenga). In Portugal komt deze groep voor van zeeniveau tot 1500 m (Serra do Gerês, Serra da Estrela). Gezien deze problematiek is het dus niet 100% zeker dat de gevonden hagedis dus inderdaad *P. hispanica* betrof. Meer waarnemingen aan deze

Natrix natrix astreptophora, Piód ão

soort werden in dit gebied niet gedaan. Beide soorten zijn niet bekend van deze precieze locatie, maar deze waarneming past wel in het verspreidingskaartje, met een duidelijke nadruk voor de noordwestelijke helft van Portugal.

Om het allemaal nog ingewikkelder te maken, blijken er binnen de soort *Podarcis hispanica* enkele morfotypen te onderscheiden zijn (MALKMUS 2002, HARRIS ET AL 2002), mogelijk is er zelfs sprake van verschillende soorten (ARNOLD & OVENDEN 2002). Bovendien wordt *P. bocagei carbonelli* thans als een aparte soort gezien, *Podarcis carbonelli*, (MALKMUS 2002, HARRIS ET AL 2002, SÁ-SOUSA & HARRIS 2002) terwijl de ondersoort *Podarcis bocagei berlangensis* thans *Podarcis carbonelli berlangensis* heet (MALKMUS 2002, ARNOLD & OVENDEN 2002). Vandaar dat ik een foto van de door mij gevonden *Podarcis hispanica* naar Rudolf Malkmus heb gestuurd, en deze heeft het dier geïdentificeerd als *Podarcis hispanica* type 1 (MALKMUS, pers. med.)

Eerlijk gezegd had ik min of meer verwacht nog heel wat Spaanse Muurhagedissen te vinden, maar de met kop en schouders meest algemene hagedis in dit gebied was de Algerijnse Zandloper, *Psammotromus algerius*. Deze werd nagenoeg elke dag wel gezien. Ze zijn goed herkenbaar aan hun sterk gekielde schubben, de bruine rug en de twee opvallende gele dorsolaterale lengtestrepen. Nagenoeg alle dieren zien er min of meer zo uit, mannetjes hebben daarnaast nog een oranje keel en wangen, jongere dieren vaak een oranje staart. Als je ze een paar keer gezien hebt herken je ze al gauw aan het typische vluchtpatroon. Het zijn bodembewonende hagedissen, die bij benadering tussen de begroeiing vluchten, maar nooit erg ver. Als je dan stil blijft staan, dan komen ze in het algemeen weer voorzichtig tevoorschijn om hun oude (zon)plekje weer op te eisen. Vanaf dat moment zijn ze rustig en niet meer gauw verstoord. Het lukt op

dat moment zeer gemakkelijk ook van heel dichtbij foto's te maken, als je je maar rustig beweegt. Het is de meest verbreide reptielensoort van Portugal, die vrijwel overal wordt aangetroffen. Ze komen doorgaans niet hoger voor dan 1000 m, in de Serra da Estrela tot 1460 m. Hoewel op deze locatie nog niet beschreven passen deze waarnemingen in het hele verspreidingspatroon van dit dier.

Een van de meest frustrerende dieren om goed waar te nemen of te fotograferen was de Hazelskink, *Chalcides chalcides striatus*. Deze wordt thans ook *Chalcides striatus* genoemd (ARNOLD & OVENDEN 2002, BARBADILLO 1999). Dit is een langgerekte skink met rudimentaire pootjes, talrijke, dunne en donkere lengtestrepen en verder het uiterlijk van een Hazelworm. Daarmee houdt de gelijkenis op, want waar de Engelsen voor de Hazelworm de veelzeggende term "Slow Worm" hanteren, heb ik zelden een zo snelle en schuwe hagedis gezien als de Hazelskink. Uiterst frustrerend als je ze wilt fotograferen. Ze waren te vinden op de terrassen, vlak voor de stapelmuur tussen het halfhoge gras, waar ze in de ochtend lagen te zonnen. Elke ochtend maakte ik een ronde langs alle terrassen in de omgeving en altijd waren ze me te snel af. Op een gegeven moment ben ik op het bovenliggend terras gaan lopen om zo een niveau lager af te speuren naar deze dieren. Met resultaat, ik wist een foto te maken, maar bij nadere inspectie bleek dit een glad takje te zijn. Pas aan het eind van de vakantie lukte het me een foto te maken waar met wat goede wil een Hazelskink op is te herkennen. Ook Jan wist te melden dat ze veel in de streek voorkwamen. De katten kwamen regelmatig met deze dieren thuis. Er zijn waarnemingen uit heel Portugal, maar tamelijk verspreid, met een zekere nadruk op de noordwestelijke helft en in het zuiden de westkust,

o.a. in de omgeving van Lissabon. De verspreide waarnemingen kunnen natuurlijk ook te maken hebben met de schuwe aard van het beestje. Ze komen van zeeniveau tot ongeveer 1100 m hoogte (Serra do Gerês) voor. Gezien de spreiding van de waarnemingen is het niet verwonderlijk dat het dier niet bekend is van dit gebied, maar de waarnemingen passen wel in het totale beeld. Tenslotte werden rond het huisje nog een slang (niet gedetermineerd) en enkele kleine bidsprinkhanen (niet gedetermineerd) gezien.

Jan en Io meldden me op een dag, dat er een heus zwembad in de buurt was. Dat leek ons vrij vreemd, gezien het geringe aantal bewoners van de streek. Zij doelden echter op een groot betonnen bassin dat aangelegd was als waterreservoir voor bluswerkzaamheden bij bosbranden. Op 6 juli zijn we daar gaan kijken, gewapend met een schepnet. De afmetingen waren ongeveer 10x5 m met een diepte van 2 m en de bak werd gevoed door bronwater. Het water was groenig en vrij ondoorzichtig. De omgeving was vrij vlak en kaal, met aan één zijde wat jonge bosaanplant. Gezien de steile en gladde wanden van de bak was het verrassend wat wij allemaal met het schepnet uit het water wisten te vissen.

Allereerst vonden we veel larven van de Spaanse Beekkikker, *Rana iberica*. De larven zijn bruin met een "peper en zout" vlekkenpatroon. Het is een dier van de bergachtige gebieden en komt voornamelijk voor in de noordelijke helft van het land, tussen de 500 en 1100 m hoogte, tot 1940 m in de Serra da Estrela. Ook dit dier was nog niet uit deze streek gemeld, maar het voorkomen past wel goed in het totale verspreidingsgebied.

Ook vonden we grote larven van de Marmersalamander, *Triturus marmoratus marmoratus*. De dieren waren lichtbruin met kleine tot middelgrote, donkere vlekken, met name op de staartzomen, en hadden grote uitwendige kieuwen. Deze soort komt in heel Portugal voor, in het zuiden met de ondersoort *T. m. pygmaeus*. Ze komen van zeeniveau tot 1930 m (Serra da Estrela) voor, met een voorkeur voor hoogtes tussen 100 en 600 m. Deze waarneming past in het bekende verspreidingspatroon. Overigens wordt de beschreven ondersoort thans meestal beschouwd als een aparte soort, *Triturus pygmaeus* (ARNOLD & OVENDEN 2002), hoewel BARBADILLO (1999) niet verder gaat dan de verwachting uit te spreken dat het om twee verschillende soorten gaat. NÖLLERT & NÖLLERT (2001) houden het nog op *T. m. pygmaeus*.

Rana iberica, Fraga de Pena

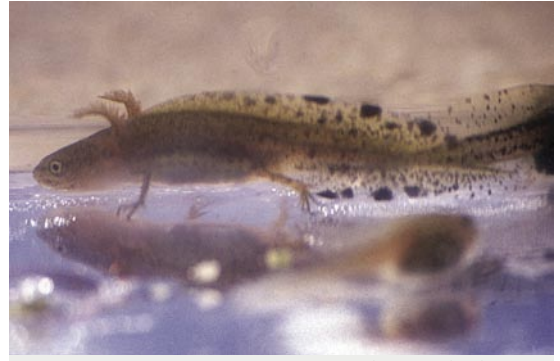
Tussen de grote Marmersalamanderlarven vonden we ook enkele kleine salamanderlarfjes. Deze waren ook lichtbruin, maar zonder opvallende pigmentvlekken. Dit betrof waarschijnlijk de Vinpootsalamander, *Triturus helveticus sequeirai*. De enige soort waarmee die nog zou kunnen worden verward is de Spaanse watersalamander, *Triturus boscai*. Deze is later in de omgeving ook gevonden en ziet er toch iets anders uit.

Er zijn maar heel weinig vindplaatsen van *Triturus helveticus* bekend in Portugal. Deze beperken zich allemaal tot de noordwestelijke helft. De dieren zouden voorkomen van zeeniveau tot 1140 m hoogte. Er zijn enkele oudere waarnemingen (van voor 1975) uit de omgeving van Coimbra, dus een melding uit dit gebied is niet onmogelijk, maar toch bijzonder.

Op de helling boven ons huisje lag een fraaie poel, flink begroeid met draadalg, die al enige tijd mijn aandacht had getrokken. Temeer omdat Jan verwachtte dat ik daarin wel Vuursalamanderlarven (*Salamandra salamandra gallaica*) zou kunnen vinden. Hij wist te melden, dat deze dieren daar in de omgeving ook voorkwamen en vaak bij regenachtig weer werden gezien. De Vuursalamander komt in heel Portugal voor, vaak in grote dichtheden, met alleen in het uiterste zuiden een andere ondersoort, *S. s. crespoi*. Ze hebben een zekere voorkeur voor hoogtes tussen 300 en 600 m, maar komen van zeeniveau tot 1870 m (Serra da Estrela) voor.

De betreffende poel bleek het begin van mijn drinkwatervoorziening te zijn. In de poel ontsprong een bronnetje en hier lag het begin van de waterslang die naar mijn kraan liep. Eens in de zoveel tijd groeide de poel dicht en liet Jan het water met de overtollige algen via een grote kraan weglopen. Hij bood aan dat meteen die dag (7 juli) te doen, zodat ik de bodem van de poel kon inspecteren.

In de poel woonde al jaren een grote Iberische Meerkikker, *Rana perezi*. Deze had ik al eerder opgemerkt. Er was nooit een ander exemplaar bijgekomen, dus erg veel zullen ze daar niet voorkomen. Dit dier lijkt op onze inheemse groene kikkers. Het is de meest voorkomende amfibieënsoort van Portugal, die waarschijnlijk in elk inventarisatiehok wel te vinden moet zijn. De soort komt voor van zeeniveau (meestal niet vlak aan de kust) tot 1860 m hoogte (Serra da Estrela). Deze waarneming is dus niet vreemd, hoewel zoals reeds opgemerkt deze soort toch niet erg veel in de omgeving schijnt voor te komen.

Triturus marmoratus larve, Vale de Asna

Tijdens het leeglopen kwamen tussen de algen vandaan opeens drie halfwas tot bijna volwassen Adderringslangen, *Natrix maura*, tevoorschijn. Dat was natuurlijk het sein om het schepnet aan de kant te leggen en te water te gaan. Twee exemplaren werden gevangen, de derde wist in de omliggende begroeiing te ontsnappen. De kleur van dit dier is meestal grijsbruin, met een vlekkenpatroon op de rug in de vorm van een meer of minder duidelijke zigzagstreep. Het zijn echte waterslangen, die leven van visjes en amfibieën-larven. Dat deed me het ergste verwachten wat betreft de larven in de poel. Ze komen in heel Portugal voor, soms in flinke dichtheden, maar zijn gebonden aan stilstaand of stromend water. Van zeeniveau tot 800 m zijn ze een veelvoorkomende verschijning, meestal komen ze niet hoger voor dan 1100 m, hoewel er ook een waarneming is van 1650 m (Serra da Estrela). Bovenstaande vondst is dus geen verrassing, ook al is deze specifieke locatie niet in de verspreidingskaart opgenomen.

Rana perezi, Serra da Estrela

Het bleek dat de poel ook werd bewoond door enkele kleine forellen. Deze waren jaren terug hierin uitgezet in de vage hoop dat ze na enkele jaren een aardige vismaaltijd zouden opleveren. Helaas bleken ze in al die jaren nauwelijks gegroeid. Helaas voor mij was daarmee de kans op het vinden van amfibieënlarven nog kleiner geworden. De oogst was dan ook vrij schamel, wat betreft de aantallen. Er werden enkele larven van *Rana iberica* aangetroffen, maar ook een kleine larve van de Spaanse Watersalamander, *Triturus boscai*. Het dier was bruin met aan de staartpunt een iets vlezig uiteinde. Hierin verschilt hij van *Triturus helveticus*, maar ook wat betreft aanblik waren beide dieren verschillend. De Spaanse Watersalamander komt in heel Portugal voor, met een groter aantal waarnemingen in de noordelijke helft en wat minder in de kustgebieden van Midden-Portugal. Ze komen voor van zeeniveau tot 1870 m (Serra da Estrela), met een voorkeur voor 100 tot 600 m hoogte. Deze waarneming past in dit verspreidingspatroon, de Spaanse Watersalamander is ook bekend van dit inventarisatiehok.

Overigens kreeg, gezien het grote aantal dieren in de poel, het begrip "zuiver bronwater" hier wel een heel aparte dimensie. Maar na het doorspoelen van de waterleiding bleef het kraanwater goed smaken.

Als laatste valt nog te vermelden een platgereden Gewone Pad, *Bufo bufo*, die ik na een regenachtige nacht vond op de weg boven het huisje. Dit verbaasde mij wel, gezien de toch wel zeer geringe verkeersdruk op deze onverharde weg, zeker 's nachts. Het kan in Portugal gaan om de nominaat vorm, de ondersoort *B. b. spinosus* of kruisingen hiertussen. MALKMUS (1995) geeft hier geen uitsluitsel over en behandelt ze als één groep.

Het is een wijd verspreide soort, die echter zelden tot nooit boven de boomgrens

voorkomt. Hij komt voor van zeeniveau tot 1870 m (Serra da Estrela), maar blijft meestal onder de 1300 m. Bovenstaande waarneming past weer in dit verspreidingspatroon.

Ik heb ook nog de bergruggen in de omgeving afgezocht, vooral in de hoop nog een Spaanse Zandloper, *Psammotromus hispanicus* te vinden, maar dat was ijdele hoop. De streek is enkele jaren terug getroffen door een bosbrand en is vrij open en verstoord. Er is alleen wat jonge aanplant van dennetjes.

Verder was er in de omgeving nog een oud, slecht onderhouden pad, dat ik enkele malen een stuk heb gevolgd. Hier werden alleen Algerijnse Zandlopers gezien.

Waterval van Sobral

Iets ten zuiden van Vale de Asna was een kleine waterval/stroomversnelling, op ongeveer 700 m hoogte, dat als recreatieplek werd gebruikt door de plaatselijke bevolking.

De beek is plaatselijk snelstromend, met ook wat rustige plekken, de omgeving is half bebost met enkele kleine weiden. Ik ben daar twee keer geweest (30 juni en 12 juli) en heb daar in de nabijheid wat rondgekeken. Allereerst werden er beide dagen veel Algerijnse Zandlopers (*P. algirus*) gezien.

Deze vertoonden ook het typische vlucht en terugkeergedrag. Verder vond ik de laatste dag diverse larven en enkele halfwas en volwassen *Rana iberica*, en wel in de ondiepe en rustig stromende delen van de beek. Met name het volwassen exemplaar had een zeer opvallende oranjebruin gekleurde rug.

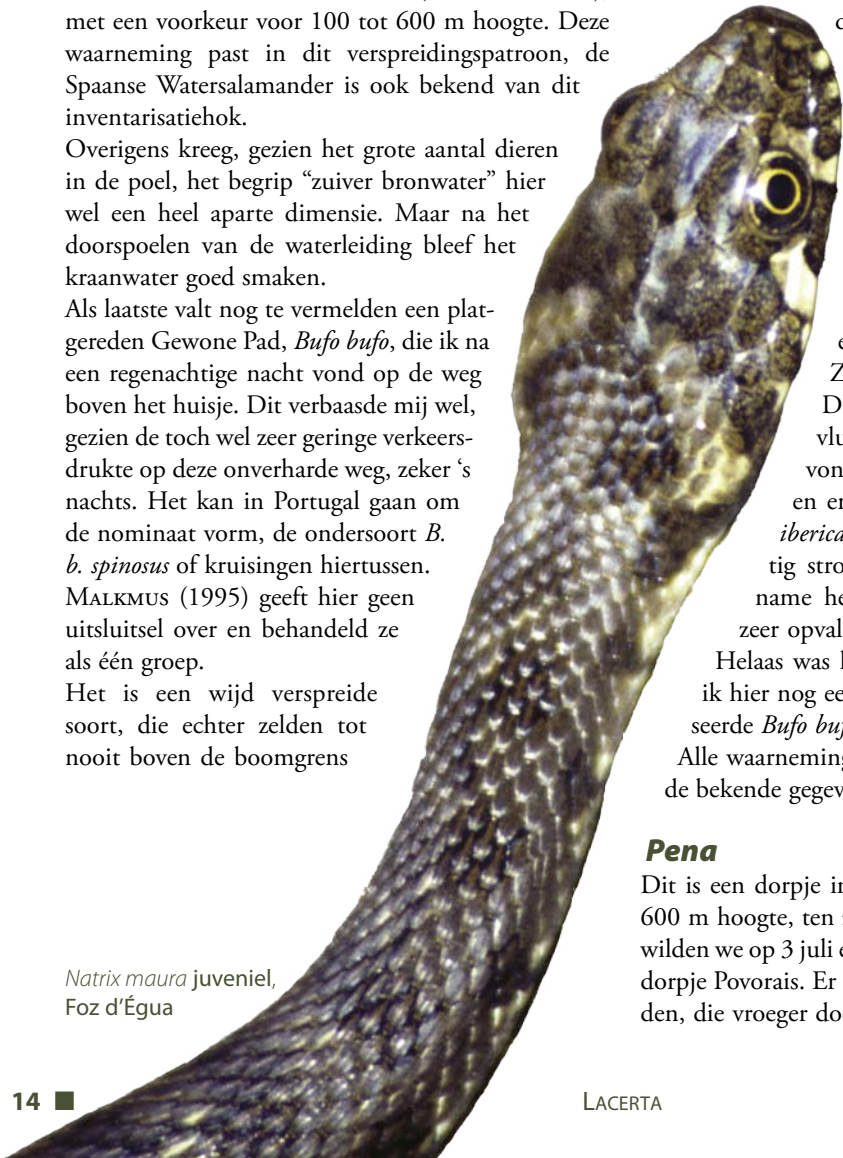
Helaas was hij me te snel af. Tenslotte vond ik hier nog een groot aantal pas gemetamorfoseerde *Bufo bufo*, tussen de stenen aan de oever.

Alle waarnemingen op deze plek passen goed bij de bekende gegevens van verspreiding.

Pena

Dit is een dorpje in de Serra da Lousã op ongeveer 600 m hoogte, ten zuidoosten van Gois. Van hieruit wilden we op 3 juli een wandeling maken richting het dorpje Povorais. Er zijn in deze streek veel wandelpaden, die vroeger door de bewoners werden gebruikt.

Natrix maura juveniel,
Foz d'Égua

Heden ten dage zijn ze verstandiger en reizen ze met de auto, de paden over latend aan de toeristen. Helaas heeft niemand ze verteld dat je paden moet openhouden en markeren, anders lopen de toeristen daar ook niet op. Daarnaast bestaan er soms wel wandelkaarten, maar van deze wandeling was er alleen één in het Portugees. Dit alles zorgde ervoor, dat alleen het vinden van het begin van het pad een uur duurde. Het pad zelf was redelijk begaanbaar, maar gedeeltelijk overwoekerd met bramen en varens. Het voerde door deels dicht, deels halfopen bos. Onderweg werden alleen maar Algerijnse Zandlopers (*P. algirus*) gezien. Opvallend was wel, dat sommige daarvan, om beter van de zon te kunnen genieten, boven op de varens lagen te zonnen. Als je ze dan verstoorde schoten ze er als een raket vandoor. Het klimmen in struiken om te zonnen wordt ook beschreven door ARNOLD ET AL (1978, 2002) en MALKMUS (1995).

Onderweg naar huis zagen we nog een slang de weg oversteken. Ondanks een noodstop was ik te laat om hem te determineren.

Mata da Margaraça

Dit is een bosgebied ten zuidoosten van Benfeita, op 600 m hoogte in de Serra do Açor. Het is een beschermd gebied en dicht bebost en we bezochten het op 4 juli. Aan dieren werd hier niet al te veel gevonden. De onvermijdelijke Algerijnse Zandlopers natuurlijk, maar ook een hagedis die weer mogelijk een *Podarcis hispanica* was.

Fraga de Pena

Deze streek heeft niets met Pena hierboven te maken en ligt ook in een hele andere bergketen, de Serra do Açor. Het gebied ligt ten zuiden van Benfeita op een hoogte van 450 m en we bezochten deze plek op 8 juli. Het gebied is redelijk dicht bebost, er zijn enkele wandelpaden. Het is een plek die bekend is om de watervallen. In de snelstromende beek werd gezocht naar amfibieën. Er werden twee *Rana iberica* gevonden en enkele larven van deze soort. Ook werd er een slang zwemmend in het water een tiental meters beneden ons gezien. Tegen de tijd dat we daar aankwamen was de slang niet meer te vinden. Waarschijnlijk betrof dit *Natrix maura*.

Op de beekoevers lagen grote kiezels en stenen. Als je een van de wat grotere stenen (15-20 cm) omkeerde dan zag je soms een langgerekte salamander met een goudbruine rug. Opvallend was dat de dieren zeer snel waren en meteen wegschoten, bijna als

een hagedis. Dit betrof de Goudstreepsalamander, *Chioglossa lusitanica*. Door een netje onder stenen die in het ondiepe water lagen door te halen kon je ook de larven van deze soort vangen. Deze waren meer egaal bruin met vrij kleine uitwendige kieuwen. We hebben drie volwassen dieren gezien. Deze waren moeilijk te fotograferen, gezien hun snelle vlucht. De truc was scherpstellen op een plekje vlak naast een steen en dan iemand anders de steen laten omkeren. Met de larven ging het wat makkelijker, die konden in een bakje worden gefotografeerd. Hiervan hebben we een tiental gevangen (en natuurlijk weer losgelaten). De soort komt voor in de berggebieden van de noordwestelijke helft van Portugal. Ze hebben een voorkeur voor hoogten tussen 250 en 700 m, soms tot 1200 m (Serra da Estrela). De soort wordt meestal in of rond beken in bossen gevonden, boven het niveau waar vissen voorkomen. In de regio zijn alleen oudere waarnemingen bekend (van voor 1975) maar deze vondst past wel in het totale beeld.

Serra de Estrela

Dit is een berggebied in Beira Alta, in het verlengde van de Serra do Açor. Reeds enkele malen is deze naam al gevallen, hetgeen al doet vermoeden dat dit een voor herpetologen bijzonder gebied is. Het betreft een Parque Natural, hetgeen inhoudt dat er een beperkte bescherming voor het gebied wordt gehanteerd. MALKMUS (1995) benadrukt het belang van het aanscherpen van deze beschermingsmaatregelen, door het gebied de status van Parque National te geven.

We bezochten dit gebied voor het eerst op 1 juli. We reden het gebied in via de toeristische route langs São Romão, waar overigens weinig verkeer was. Onderweg, op een hoogte van ongeveer 1200 m, zagen we een bijna volwassen Parelhagedis, *Timon lepidus* (voorheen *Lacerta lepida*) de weg oversteken. Dit dier komt in heel Portugal voor, van de zeespiegel tot 1600 m in de Serra da Estrela, in halfopen biotopen. Deze waarneming past dus goed in dit verspreidingspatroon. Er zijn twee ondersoorten beschreven, *T. l. nevadensis* uit zuidoost Spanje en *T. l. iberica* (of moet dit nu *iberus* zijn?) uit noordwest Spanje en mogelijk het uiterste noordwesten van Portugal (MALKMUS 1995, ARNOLD & OVENDEN 2002). BARBADILLO (1999) noemt de laatste ondersoort echter niet.

De hoogste berg van dit gebied is de Torre, 1993 m. Er loopt een weg naar de top en hier is een

parkeerplaats, een uitkijktoren en enkele winkeltjes voor toeristen. Ik was vooral geïnteresseerd in de in deze streek voorkomende Iberische Berghagedis, *Iberolacerta monticola monticola*. Die werd ook bijna direct gevonden, want op de parkeerplaats waren afwateringsgootjes, afgedekt met een rooster. Hierin werd het eerste exemplaar gezien. Er is van deze soort een ondersoort beschreven, in de Pyreneeën, die tegenwoordig de status van soort (*Lacerta bonalli*) heeft (ARNOLD & OVENDEN 2002, BARBADILLO 1999), hoewel MALKMUS (1995) nog spreekt van *Lacerta monticola bonalli*. Bovenstaande auteurs beschrijven verder allen de ondersoorten *L. m. cyreni* (midden Spanje) en *L. m. cantabrica* (noordwest Spanje), terwijl ARNOLD & OVENDEN (2002) ook nog *L. m. martinzeicae* uit west Spanje noemen. De hier beschreven nominaatvorm heeft een zeer beperkt verspreidingsgebied, enkele vierkante kilometers van de Serra da Estrela. De dieren zouden voorkomen van 1450-1975 m (MALKMUS 1995). De hier beschreven waarneming breidt dat gebied dus met nog enkele meters naar boven uit.

We zijn langzamerhand de berg een stuk afgedaald via een onduidelijk aangegeven voetpad, door een

gebied dat 's winters waarschijnlijk een skipiste was. Onderweg zagen we een poeltje met een grote hoeveelheid paddenlarven. Het is onzeker welke soort dit betrof. Mogelijk zijn de Gewone pad (*Bufo bufo*), die in de Serra da Estrela tot 1870 m voorkomt, maar ook de Rugstreeppad (*Bufo calamita*) is mogelijk, die is in dit gebied aangetroffen tot 1900 m.

In een stroompje iets lager op de berg werden enkele *Rana perezi* aangetroffen. Verder werden er regelmatig Iberische Berghagedissen gezien, meestal zonnend. Ze waren niet vreselijk schuw, maar toch iets minder benaderbaar dan de Algerijnse Zandloper. Naarmate we lager kwamen werden er steeds meer gezien. Op ongeveer 1750 meter was een verzameling poelen. Van verre hoorden we hier de Iberische Meerkikkers al kwaken. Deze waren hierin ook goed zichtbaar. In een stroompje onderweg vonden we nog een volwassen Spaanse Beekkikker, *Rana iberica*. Ook zagen we hier grote hoeveelheden Iberische Berghagedissen. In het water van een van de meertjes, Covão do Meio, meende ik een larve van een Boomkikker te zien, wat mij op dat moment wat vreemd voorkwam, omdat het gebied bestond uit rotsen en vrij lage beplan-

Hyla arborea mollerii, Serra da Estrela

ting. Iets verderop, toen we terugliepen richting de top van de Torre, vonden we echter een volwassen Boomkikker (*Hyla arborea molleri*). MALKMUS (1995) meldt dat het dier in dit gebied voorkomt tot 1790 m. Deze waarneming sluit daar goed bij aan. Ook de overige waarnemingen sluiten goed aan bij MALKMUS (1995).

De tweede dag (10 juli) waren we van plan iets lager op de berg te gaan rondkijken, langs de toeristische route ter hoogte van de plek waar we de eerste dag de Parelhagedis hadden gezien. Helaas wilde het weer die dag niet meewerken. Hoewel we bij een halfbewolkte hemel naar de Serra da Estrela waren vertrokken, bleek de hemel ter plekke volledig bewolkt te zijn en was de berg in nevel gehuld. Nog mazzel dat een Portugese aannemer ergens een stapel bouw materiaal had gedumpt, want hier bleek een volwassen vrouwtje van de Spaanse Smaragdhagedis, *Lacerta schreiberi*, te huizen. Het dier zat enigszins zichtbaar, waarschijnlijk in afwachting van de zon, en schoot onder de stapel rotzooi weg. Toen ik na enige tijd weer langs deze plek kwam zat het dier weer in het zicht. Ook lag er in de buurt een stuk vloerbedekking, waaronder een jonge Parelhagedis huisde. Nog hoger op de berg, bij de stuwdam van Lagoa Comprida (1600 m), werd nog een jonge Spaanse Smaragdhagedis gezien. Voor het overige werd die dag niets bijzonders gezien.

De Spaanse Smaragdhagedis komt vooral voor in de noordelijke helft van het land, bij voorkeur tussen de 500 en 1200 m hoogte, in de Serra da Estrela tot 1775 m, in gebieden met een neerslag van meer dan 900 mm per jaar. Meestal leven ze in de buurt van beekjes, alleen in gebieden met een hoge luchtvochtigheid zijn ze op enige afstand van water te vinden. Bij de eerste vindplaats is geen stromend water gezien, ik kan me wel voorstellen dat deze locatie een redelijk hoge luchtvochtigheid heeft, aangezien dit op de westhelling van de berg was. De tweede vindplaats, nabij het stuwmeer, past nog beter bij het vochtminnende karakter van dit dier. Deze vindplaatsen komen goed overeen met de verspreidingsgegevens in MALKMUS (1995).

Van Piódão naar Foz d'Égua en terug

Er is een wandelroute uitgezet tussen deze twee plaatsen in de Serra do Açor. Piódão is een dorpje dat zoveel mogelijk in de traditionele stijl wordt gehouden. Ook

de akkertjes in de omgeving worden nog traditioneel geëxploiteerd. Dit levert nabij het dorp een heel apart gebied op. Het dorpje ligt op een hoogte van 680 m. Op 5 juli liepen wij deze route, eerst aan de westkant van het dal richting het noorden. Van oudsher wordt het gebied via een vernuftig systeem van kanaaltjes langs de berghelling geïrrigeerd. Er stromen kunstmatige beekjes, die af en toe worden afgedamd en omgeleid om een bepaald akkertje te bevoeien. Een gedeelte van het pad bleek ook tijdelijk door een boer te worden gebruikt om water aan te voeren, maar de man was erg behulpzaam met het pad weer gangbaar te maken. Het eerste stuk was vrij vochtig met veel bomen en schaduw. Hier werd een halfwas Iberische Ringslang (*Natrix natrix astreptophora*) gevangen. In de opwinding stapte ik daarbij met de volle lengte van mijn linkerbeen in een gat naast het pad, waaruit ik slechts met hulp van anderen kon worden bevrijd. Ik moest natuurlijk de slang blijven vasthouden. Ik hield er een bloedend en geschaafd been aan over.

Deze slang komt in heel Portugal voor, maar naar het zuiden toe in steeds geringere dichtheden. Vooral ten zuiden van de Rio Tejo komen ze weinig voor. Ze komen voor van de zeespiegel tot 1450 m (Serra do Larouco), maar meestal niet hoger dan 1100 m en vooral bij water dat niet door menselijk handelen is beïnvloed. In het betreffende inventarisatiehok was deze soort nog niet gemeld, maar gezien het totale verspreidingsplaatje, is deze vondst niet erg onwaarschijnlijk. Wat vreemd is, is dat dit dier juist wel werd aangetroffen bij een door de mensen gemanipuleerd watersysteem. Mogelijk heeft een dergelijk kleinschalig en eeuwenoud irrigatiesysteem geen negatieve gevolgen voor deze soort.

Het fraaie pad ging na enige kilometers over in een onverharde weg. Hier werden alleen nog enkele Algerijnse Zandlopers gezien.

Foz d'Égua is een klein gehuchtje op ongeveer 480 m hoogte, waar een tweetal stroompjes samenkomen. Deze zijn afgedamd, waardoor er een soort natuurlijk zwembad ontstaat. Regelmatig komen hier ook toeristen om te zwemmen. Wij zochten ook een plekje aan het water, en een van ons ontdekte daarin een heel klein slangetje, dan kon worden gevangen. Dit bleek een juveniele Adderringslang te zijn. Het dier was zo klein, dat het pasgeboren leek. Het diertje was zeker ruim minder dan 20 cm lang. Theoretisch kan het wel om een pasgeboren dier gaan, uitgaande van een broedduur van 6-13 weken (ARNOLD & OVENDEN 2002) en een eiafzetting tussen mei en

juni (MALKMUS 1995). De terugweg naar Piódão liep langs de oostkant van het dal. Dit was een bebost gebied met veel open plekken. Langs het pad waren weer veel Algerijnse Zandlopers te zien. Ongeveer een kilometer voor we Piódão zouden bereiken zag ik een grote grijze slang op het pad liggen te zonnen, die ons kennelijk niet had voelen aankomen. Groot en grijs, dat kon alleen maar een hagedisslang zijn (*Malpolon monspessulanus*). Ik greep het dier snel beet, maar hij probeerde te ontsnappen door woest heen en weer te slingeren. In het geworstel deed ik een stap teveel naar rechts en verdween naast het pad in de diepte, deze keer met twee benen. Dat had een val van vijf meter kunnen worden, maar gelukkig bleef ik hangen in de braamstruiken. De slang had ik uiteraard nog steeds vast. Om mij uit deze penibele situatie te redden moest ik de slang aan een van de anderen overgeven, het dier had het toch te druk met proberen te ontsnappen en vertoonde nog geen agressieve neigingen. De ander twee trokken mij toen naar boven, op eigen kracht lukte dat mij niet. Daarna nam ik de slang weer over en trok hem voorzichtig uit de begroeiing. Meteen beet het dier stevig toe in mijn

hand. Zoals waarschijnlijk bekend betreft het hier een opisthogyphie gifslang, met de giftanden achter in de bek. Dat betekent, dat bij een beet in bijvoorbeeld de vingers gif kan worden toegediend. Hoewel zeer effectief bij zijn prooidieren, worden de verschijnselen van een gifbeet bij de mens na langdurig bijten in de hand omschreven als een verdoofd gevoel en stijfheid in de arm, zwellen en zelfs koorts. De verschijnselen kunnen enkele uren aanhouden (ARNOLD & OVENDEN 2002). Het dier had mij bovenop de hand gebeten met alleen de voorste rijen tanden en kon vrij eenvoudig losgemaakt worden. Op zich heb ik bij het vangen van de slang een berekend risico genomen, ik wist zeker wat het was en ik kende de gevaren. Toch raad ik het niemand aan dit zo te doen. Probleem is echter dat je deze dieren dan bijna nooit kunt fotograferen, want ze zijn zeer schuw. Uiteraard had ik voor dit soort gelegenheden wel een paar ste-

De auteur met *Malpolon monspessulanus*, Piódão

LITERATUUR

- ARNOLD, E.N., J.A. BURTON & D.W. OVENDEN, 1978. Elseviers Reptielen- en Amfibieëngids. Elsevier, Amsterdam.
- ARNOLD, E.N. & D.W. OVENDEN, 2002. A Fieldguide to the Reptiles and Amphibians of Britain and Europe. Harper Collins Publishers, London.
- BARBADILLO ESCRIBA, L., 1987. La Guia de incafo de los Anfibios y Reptiles de la Peninsula Iberica, Islas Baleares y Canarias. Incafo, S.A., Madrid.
- BARBADILLO, L., 1999. Anfibios y Reptiles de la Península Ibérica, Baleares y Canarias. Editorial Planeta, S. A., Barcelona.
- MALKMUS, R., 1995. Die Amphibien und Reptilien Portugals, Madeiras und der Azoren. Die neue Brehm-Bücherei. Westarp Wissenschaften, Magdeburg.
- MALKMUS, R., 2002. Zur Höhenverbreitung der Eidechsen Portugals. Die Eidechse 13 (3): 65-76.
- NÖLLERT, A & C. NÖLLERT, 2001. Amfibieëngids van Europa. Tirion Uitgevers BV, Baarn.
- HARRIS, D.J., V. BATISTA, M.A. CARRETERO & C. PINHO, 2002. Mitochondrial DNA sequence data confirms the presence of *Podarcis carbonelli*, PÉREZ-MELLADO, 1981 in southern Spain. Herpetozoa 15 (3/4): 188-190.
- SÁ-SOUSA, P. & D. J. HARRIS, 2002. *Podarcis carbonelli* PÉREZ-MELLADO, 1981 is a distinct species. Amphibia-Reptilia 23 (4) : 459-468.

Reptiles and amphibians in Portugal

The author spend two weeks in July 2002 in Beira, Portugal. The following observations were made:

Vale de Asna (Serra do Açor): the sound of several *Alytes obstreticans boscai* (probably), several *Tarentola mauritanica*, one *Podarcis hispanica* type 1, many *Psammmodromus algirus*, several *Chalcides chalcides striatus*, larvae of *Rana iberica*, *Triturus marmoratus marmoratus*, *Triturus helveticus sequeirai* and *Triturus boscai*, one adult *Rana perezi*, one dead *Bufo bufo*, three *Natrix maura* (half-grown and adult).

Waterfall of Sobral (Serra do Açor): many *Psammmodromus algirus*, several larvae, juvenile and adult *Rana iberica*, many juvenile *Bufo bufo*.

Pena (Serra da Lousá): several *Psammmodromus algirus*.

Mata da Margaraça (Serra do Açor): several *Psammmodromus algirus*, one *Podarcis hispanica* (probably).

Fraga de Pena (Serra do Açor): several larvae and two adult *Rana iberica*, one *Natrix maura* (probably), several larvae and three adult *Chioglossa lusitanica*.

Serra da Estrela: Near the top of mount Torre (between 1750 and 1993 m): many *Iberolacerta monticola monticola*, many larvae of *Bufo* species, many adult *Rana perezi*, one adult *Rana iberica*, one adult *Hyla arborea molleri*. Around 1200 m, one adult and one juvenile *Timon lepidus*, one adult *Lacerta schreiberi*. At 1600 m one juvenile *Lacerta schreiberi*.

Between Piódão and Foz d'Égua (Serra do Açor): one half-grown *Natrix natrix astreptophora*, one juvenile *Natrix maura* (probably newly hatched), several *Psammmodromus algirus* and one adult *Malpolon monspessulanus*.

It is stated that Portugal is a very interesting place for spotting reptiles and amphibians in nature.

vige leren handschoenen bij me, maar die had ik in de warmte natuurlijk niet aangetrokken. Toch hoop ik dat ander mensen wat dat betreft verstandiger zijn dan ik. Wat je in ieder geval zeker niet moet doen, en wat ik zelf beslist ook niet zou doen, is een echt gevaarlijke slang pakken of een slang waarvan je niet 100% zeker weet wat het is.

Deze soort komt vrij veel voor, van de zeespiegel tot 1410 m in de Serra da Estrela, maar meestal niet hoger dan 1000 m. Hun verspreidingsgebied lijkt vaak sterk op dat van de Parelhagedis, een potentiële prooi. Deze waarneming past in dit beeld.

Op de rest van de route richting Piódão zagen we alleen nog Algerijnse Zandlopers. Op 11 juli liepen we nogmaals in deze omgeving, deze keer startend in Foz d'Égua, eerst richting Chás d'Égua lopend maar later afbuigend naar Piódão. Dit gebied was wat dichter bebost dan de oostkant van het dal waar we op 5 juli liepen. Er werden uitsluitend Algerijnse Zandlopers gezien. Ook de terugweg langs de oostkant van het dal leverde niets anders op.

Tenslotte

Portugal is een zeer interessant gebied voor liefhebbers van reptielen en amfibieën, hetgeen uit het bovenstaande moge blijken. Nog interessanter is, dat er nog allerlei ontwikkelingen gaande zijn rond de naamgeving van de inheemse Portugese reptielen en amfibieën. Een zaak die ik met belangstelling zal blijven volgen. Uiteraard zijn er een hoop soorten die ik deze keer nog niet heb gezien. Maar de ervaringen waren dermate goed, dat ik zeker in de komende jaren dit land nogmaals ga bezoeken. Ik kan het iedereen aanraden ook eens een vakantie in dat land te plannen, waarbij vooral de Serra da Estrela aan te bevelen is, maar ook de streek rond Piódão en voor liefhebbers van salamanders Fraga de Pena. Maar vermoedelijk is er nog veel meer te ontdekken. Het is alleen te hopen dat de hevige bosbranden de afgelopen zomer niet te veel (onherstelbare) schade hebben aangericht.

